

Majmok és kutyák között

Romhányi Török Gábor fordítása

Némelyek szerint az *öt érzékszerv allegóriájának* műfaja variáció a holt természet és a hívságok témájára. Ennek értelmében e regiszter állítólag hozzájárul a szemléző metafizikai, szellemi, tehát vallási épüléséhez. Mindannyian láttuk már az asztal szélén bizonytalan egyensúlyban heverő kést, a hámozott gyümölcsök héjának letekeredését valami ürbe, egy fáklyaláng reszketeg imbolygását, egy már eltávozott italozó félig üres, földre ejtett vagy törött poharát, a főszeletelt vagy finom porréteggel bevont gyümölcsöket, ásitó szemgödrű, fogatlan koponyákat, az idő könnyörtelen múlásának homokóráit, hervadó virágokat, már olvasott, félredobott könyveket, amelyek mind a halál győzelmét hirdetik, az idő állandó diadalát, a semmit, mint mindenek és mindenki örök sorsát. És mindehhez járul az örökkévalóság nagyszerű biztosítéka, e leckék közvetítésével, amelyet még mindig az óvatos hit képvisel, hogy ez egy nap majd kifizetődőnek bizonyul.

Ám e logika szerint mit kezdünk a puha díványok illatos bársonyain elhanyagolt nőekkel? A mámoros italozókkal, akik pohárral a kézben kedélyesen pipázgatva üldögélnek az asztal mellett, amelyen pénzdarabok és szétszórt kártyalapok hevernek? Mit mondhatunk a szaglászó kutyákról, a súlyos bársonyfüggönyök mögött összesimuló testekről, a titkos helyeken rendezett koncertekről, a sziporkázó Vénuszokról és a szédült ágyakon csábosan pihegő Pszichékről? Kevésbé prózai módon fogalmazva: mit gondoljunk az érvágást végző sebészekről vagy az angyalokról, akik körül mindenütt mélységes mocsarak szaga terjeng? Miért léptetnek színre törékeny, mulékony dolgokat, amelyeket hamarosan elragad a halál? Miképp lehet mindezen anyagokban kimutatni a hívságokat? Persze még mindig lehetséges. De *elsődlegesen* tényleg erről szólnak ezek a festmények? A világ hívságát beszélik el, a katolikus megtérés szükségszerűségével megtoldva? Nem hiszem.

Pontosan az ellenkező véleményen vagyok, és azt gondolom, hogy az 78 öt érzékszerv allegóriája, mint autonóm műfaj, a zsidó-keresztény Nyu-

gatunk által elfojtott érzékek és szenzualista felfogás visszatérését jelenti, vagyis határozott ellen-hívságot. A festmény és a festők, akik akcióban, aktus közben, mozgásban és helyzetben ábrázolják ezt az öt érzéket, egy materialista, monista és valóságos test folytonosságát mutatják, minden idealista distanciától távol. Ez pedig játékos és örömteli, eleven és mozgékony, kéjes és derűs test. Egy tisztán lélekből és csak szellemből álló ember intellektuális konstrukciójával szemben, akihez morális épülése érdekében fordulnak, a festő, aki minden érzéket színre léptet, konkrét, igazi és vágyakozó embert tár elénk, aki képes az örömré, élvezetre, boldogságra, amelyek a hétköznapi élet gyakorlatában jutnak kifejezésre: lélegezni, ízlelni, tapintani, inni, melyekhez még a hallás és a látás képessége járul felfokozó kiegészítőként.

A keresztény Nyugat, ha még egy szolgálólánnyá alázott klasszikus filozófia támogatására is számíthat, az öt érzéket hierarchiában mutatja nekünk, amelyben szerepelnek nemes és nemtelen érzékek. A szenzualista allegóriát ismerő festő a nemes érzékek egyedüli létét hangsúlyozza, amelyeknek az összes variációja kizárólag a tapintás, szerinte az egyetlen igazi érzék, témájára épül. A pap, a filozófus, az első opció hívei, a látást és a hallást a három másik érzéssel állítják szembe, amelyek lehetővé teszik az eltávolodást a való világtól: a látás és hallás nem tapintás és nem ízlelés. Az előbbieket eltaszítják a valóságot, az utóbbiak csatlakoznak hozzá.

Ezért ünneplik azt, ami az embereket elválasztja attól a világtól, amelyben hétköznapiakat élnek. A nemes tárgyak a következők: egy hárfán előadott zenemű, valamely nagyszerű római táj, egy klasszikus kori olasz kikötő ábrázolása. És szükség esetén mindez kiegészítendő a rendszer emblematisz tárgyaival és segédeszközeivel, mint például tükrökkel vagy fáklyákkal, csillagászati távcsövekkel és kottákkal, sasokkal vagy szarvasokkal, hagyományosan látványos és valamiképp a hallást idéző állatokkal. A hallás és a látás globális esztétikát épít speciális területein: a zenében, a festészetben, a költészetben, az építészetben és mindenben, ami általában kielégíti a klasszikus esztétikai gondolkodást. Olvassuk vagy olvassuk újra Kantot vagy Hegelt.

A látás és hallás alkalmainak lelkendező ünnepléséhez az érzéki allegória festői hozzáteszik még a másik három érzéket is, a világgal való érintkezés közvetlen módjait. Akár iszunk, ízlelünk vagy tapintunk, közvetlenül érintkezünk a világgal, a bőr, a nyálkahártya és a tárgyak útján. Rengeteg tárgy alkalmas arra, hogy e három érzék útján közeledjünk hozzájuk: a fölnyitott gránátalma, amelynek bódító illata a kék, a vágy, a megkívánás hangulatát idézi, áthatóan illatozó virágok, amelyek többnyire az érzékiséget szimbolizálják. Gondoljunk a csodálatos tulipánokra, a boglárka vonzerejére és veszélyeire, a rózsa szépségére, az imola szerelmi

üzenetére, a napraforgó őrült szenvedélyére. Itt vannak még a csokrok és a vázák, a világ túlsó feléről érkező különféle pipadohányok, a méregdrága nemes borok, előkelő, ízléses palackozásban.

A szagláshoz az ízlelést társítjuk, testvérérzékét, amely nélkül nem létezhet. Ezért látunk tömérdék gyümölcsöt és zöltséget a képeken, vadhúsokat, csillámló halakat, roskadásiig teli asztalokat, előkelő műhelyekben fúvott üvegkancsókat, vagy még magasabb helyről érkező butéliákat, asztaltársaságokat ebédlőkben, ahol kellemes az élet, díszes kandallókat, amelyek jólesően melengetik a testet és a lelket. Varázserejű ízek, érzékletek és észleletek. Másutt, ahol a festők a tapintást idézik, értékes anyagokat mutatnak nekünk, finom selymeket, súlyos bársonyokat, csipkéket és aranyozott sujtásokat, méregdrága bundákat, hihetetlenül elegáns ruhákat, amelyek alatt tejfényű, sima, meleg, hófehér bőr sejlik föl. Anyagok, tapintási érzékletek és mesébe illő csemegék.

E három méltatlan érzéknek – etimológiai és a nyugati hagyományos értelemben – ugyancsak triviális állatok felelnek meg: nincs itt már acélos tekintetű sas, sem fejét kecsesen fölemelő, feszülten fülelő szarvas, csak magát gyümölcszel mohón telezabáló majom, nem túlzottan előzékeny sündisznó, szaladgáló vagy követelőző kutya, ez az emblematisz négy lábú, amely folyton szaglászik, földre tartott orral, állandó farkcsóválások közepette. Az öt érzék allegóriájában a kutya keresi és megtalálja a nyomokat, rendkívülit teljesítve a szaglás érzékének terén, viszont általában nem tartják túl értelmesnek. Durva és egyszerű, kissé ostoba benyomást is kelt, irigy, ahogy a közmondás tartja, mintegy egyesíti magában az értéktelennek ítélt érzékeket.

Így hát hiába keresnénk olyan szépművészeteket, amelyek az ízlelés, a szaglás és a tapintás regiszterén a festészet és a zene, az építészet és a költészet egyenértékűségét mutatnák. Ha történetesen e tárgyak kapcsán sikerrel alkalmazhatók a klasszikus művészet és a hagyományos esztétika kategóriái, a hivatalos emberek mindjárt dühkitörést produkálnak, míg a specialisták bosszúsan dörmögnek. A szépművészeteken való gondolkodás határai mindjárt kirajzolódnak, mihelyt megegyezünk az öt érzék hierarchizált olvasatába. Hol vannak azok az elméleti szövegek, amelyek a gasztronómia vagy a borászat esztétikáját kínálják nekünk? Netán a szövetekét? Sehól, hacsak a regiszter azon részén nem, ahol a templom őrei nem adnak polgárjogot neki. Tessék elolvasni vagy újraolvasni Kantot vagy Hegelt...

E fenti gondolkodásmóddal vagy eljárással ellentétben, azok a festők valóban az öt érzék allegóriájával foglalkoznak, akik mindegyikre hasonló műgondot fordítanak, párhuzamosan haladnak ezen az öt különféle úton ugyanabban a világban. Egyiknek sincs elsőbbsége a másikkal szemben.

Ha öt ilyen festményt állítunk egymás mellé, azt látjuk, hogy hasonlók a méretek, a formák, az érzékek egymásnak felelgetnek egyik vagy másik aránytalan túlsúlya nélkül. Viszont ha a festő egyetlen vásznon kívánja bemutatni az egész allegóriát, akkor mind az öt érzéknek szerepet biztosít. Az egyenlőség átfogóan vonatkozik mind az ötre.

Az allegória e művészei hátat fordítva a dualista, spiritualista, idealista és végső soron vallási hagyománynak, monista, szenzualista, materialista és végelemzésben eudemonista víziót tárnak elénk. Míg az előbbiek a lelket a testtel állítják szembe, specifikus értelmet tulajdonítva az előbbinek – a tény szerint, hogy amikor Isten megnyilvánul, akkor mindig hallható és látható, de sosem érezhető, tapintható vagy ízlelhető, míg az utóbbiak csak a többféle funkciójú testet tekintik, amely megnyílik a világnak, és átadja magát neki. E vonatkozásban a lélek nem különbözik a testtől, hanem részét alkotja, amelyet a látás, hallás, tapintás, szaglás és az ízlelés határoz meg. Epikureisták, hedonisták és libertinusok ilyennek vallják művészeiket, és így fogják föl festői allegóriáik rendszerét.

Több a majom meg a kutya, mint a sas meg a szarvas. E festők lélek és test bensőséges kapcsolatát festik, azonosítják a kiterjedt szubsztanciát a gondolkodó és érzékelő szubsztanciával, egyetlen, különféleképpen módosult anyagot hirdetnek. Világuk az érzékeken át közelíthető meg, a test bensőségességét formálja, intelligenciát követel, mielőtt az egész tudatos ítéletet alkot. Munkájuk rövidített és képekben ábrázolt filozófiai értekezéssel ér föl. Ekképp az ellen-hívságok nem annyira a pascali értelemben tekintett szórakozás kárhozzátását illusztrálják, mint a testnek és lehetőségeinek ünneplésére szólítanak föl, mielőtt a halál véghezvinné művét. Sakkozni és zenét hallgatni, költőket olvasni és barátokkal társalogni, finom ételeket kóstolni és nemes borokat iszogatni, férfikedvelő nőknek udvarolgatni, vagy kitalálni bármi kedvünkre valót. Mindezen foglalatosságok eudemonista eszkatológia részei és elemei: életművészet tanulságai, amelyek lehetővé teszik a testi beilleszkedést a totalitásba – hogy még élve haljunk meg.

Az öt érzék festői ennyiben nem annyira platonikusok, akiknek referenciái a nyugati keresztény humanista hagyományban találhatóak, mint inkább a Nagy Évszázad libertinusainak cinkosai, Saint-Evremond barátai, Diderot és Condillac fivérei, Helvetius és La Mettrie, a *Discours sur la volupté* és a *L'art de jouir* szerzője társai, akiket színre visznek és megjelenítenek. Parancsoljunk csendet a szavakra és a filozófusok prédikációira, majd keressük meg ott a szót és a beszédet, ahol mindig is voltak, a majmok és a kutyák között, a lehető legtávolabb Kanttól és Hegeltől.

Forrás: *L'Archipel des comètes: A cotés des singes et des chiens*, Grasset, Paris, 2001. 91–95.